

adresatima, što iznošenje argumenata uvjerljivih za adresate koji ne moraju biti izrazi i Križanićeva uvjerenja. Ne smije se pustiti s vida da djela u kojima Križanić izlaže svoju teologiju povijesti nisu kabinetski i akademski traktati, već angažirani spisi koji su išli za ostvarenjem sasvim konkretnog cilja.« (98) Uza sve to je Križanić vrlo osebujuan mislilac, pa upravo »navezanost na teološke izvore i nenavezanost na teologe očituju Križanićeve bogoslovnu zrelost i samostalnost« (98).³

U kraćem prilogu: »Nepoznata glazbena djelatnost Jurja Križanića u Rusiji« (Sveta Cecilija 35, 1969, 18), I. Golub se ponovo navraća na podatak o Križanićevu pokušaju reforme crkvenog pjevanja i svoje razmatranje zaključuje konstatacijom kojom unosi jedan nov moment u proučavanje Križanićeve djelatnosti. »Glazbena zanimanja« — kaže on — »nisu, kako se to može pričinuti, Križanićev uzgredni posao, već su djelatnost koja je posve uklopljena kao faktor u Križanićev unionističko-slavistički rad.«

Na pitanje Križanićeve muzičke izobrazbe odnosi se donekle i članak: »Crkveno pjevanje u Grčkom zavodu sv. Atanazija u Rimu za vrijeme J. Križanića« (na i. mj. 35, 1969, 50—51), izrađen na temelju rukopisne građe iz arhiva toga zavoda. Pisac, među ostalim, iznosi pretpostavku da je tada (1641) bio ondje učiteljem grčkoga obrednog pjevanja Atanazije Kircher, s kojim je Križanić 1652. surađivao na njegovu poliglotskom rječniku.

O 350-godišnjici Križanićeva rođenja I. Golub je u časopisu »Marulić« (II, 1969, br. 2, 70—72) objavio kraći članak: »Juraj Augustin Križanić«, u kojem se, na žalost, ograničio samo na prikaz Križanićeva života. Tek je u zaključnom odlomku dobro upozorio — kao što je to već i Jagić uradio (147) — da Križanić nije ruskom caru namijenio zadaću »da stvori jednu sveslavensku državu s jednim suverenom u Moskvi, već da pomogne slavenskim narodima da oblikuju svoje kraljevine na prijestolju kojih će sjediti sinovi narodne krvi«. (72) Uza sve to ne bih Križanića nazvao »pobornikom slavenske uzajamnosti«, koji se pojam, povezan prvenstveno s idejnom djelatnošću Jana Kollára, upotrebljava u drugačijem značenju.

Jaroslav Šidak

PRILOZI JOSIPA ADAMČEKA POVIJESTI SELJAČKE BUNE 1573.

Poslije nedavnih opsežnih prikaza velike hrvatsko-slovenske seljačke bune 1573. koje su dali Ju. V. Bromlej, »Krestjanskoe vosstanie 1573 goda v Horvatii«, Moskva 1959, str. 304, i B. Grafenauer u knjizi »Kmečki upori na Slovenskem«, Ljubljana 1962 (pogl. V. Hrvatsko-slovenski kmečki upor leta 1572/3, str. 188—252), jedva se moglo očekivati da bi se hrvatska historiografija mogla uskoro obogatiti nekom novom izvornom građom i takvim prilogima koji bi u proučavanje najvećega socijalnog pokreta u feudalnom razdoblju hrvatske povijesti mogli unijeti neke bitno nove rezultate. Zahvaljujući dobro organiziranim i na vrijeme započetim priprema-
ma za proslavu 400-godišnjice toga pokreta, Josipu Adamčku je uspjelo da u raz-

³ Autor je, među ostalim, obavijestio u uvodu ove studije čitaoca da je u arhivu Sv. Oficija u Rimu otkrio autograf Križanićeva zbornika protukatoličkih traktata, prevedenih iz grčkog i ruskog jezika, kojem je Križanić dao naslov: »Bibliotheca schismaticorum universa« (taj naslov, dakle, ne potječe od Pierlinga, kako je tvrdio Jagić). Autor donosi također faksimile jedne strane autografa i naslovnu stranu prijepisa koji je još Pierling pronašao. Autor je o svomu otkriću dao saopćenje u »Bulletin scientifique« JAZU, sect. B, t. 5, 1969, № 10—12, 301—302. — Još 1966. je Ante Kadučić opisao Križanićevo djelo, koje je sačuvano samo u svom prvom dijelu (na naslovnoj strani ima, štaviše, oznaku: »Tomi prioris pars prior«), prema spomenutom prijepisu, u »Kolu«, n. s. IV, br. 2, 205—209, pod naslovom: *Neobjavljeno djelo Jurja Križanića*.

mjerno kratko vrijeme pronade mnogo dosada nepoznate ili samo fragmentarno objavljene građe u različitim arhivima (Zagreb, Ljubljana, Graz, Beč i Budimpešta) i da je u isto vrijeme i monografski obradi. Iako on i dalje nastavlja s radom na pronalaženju novih izvora — pri čemu je u arhivisti Mati Križanu dobio vrlo vrijednog suradnika — ipak je već dosada objavljenim raspravama i jednim pokušajem veće sinteze znatno produbio naše poznavanje razvoja koji je buni prethodio, a uz to je prikaz njezina toka učinio potpunijim. Budući da će nova izvorna građa nesumnjivo donijeti dosta novih podataka, a još uvijek ima i nekih otvorenih pitanja važnih za cjelovit prikaz bune, poželjno je da čitav ovaj rad bude na kraju završen još jednom opsežnom sintezom.

J. Adamček je novu izvornu građu o seljačkoj buni 1573. objavio dosada u dvije zbirke pod naslovom: *Građa o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563—1574*, Arhivski vjesnik VII—VIII 1964, 7—340, i *Novi dokumenti o ugušivanju seljačke bune 1573*, na i. mj. X, 1967, 69—115.

Prva, uzorno priređena zbirka — s vrlo instruktivnim uvodom (7—15), registima pojedinih spisa, bilješkama uz tekstove i indeksima osoba, mjesta i stvari — ispunjava gotovo čitavo dvogodište Arhivskog vjesnika (na ostatak otpada svega 67 strana!). Za razliku od zbirke F. Račkoga (1875), koja obuhvaća građu iz vremena bune 1573. i događaja koji su, u vezi s njome, slijedili do početka 1575, ova se zbirka odnosi na najvažnije razdoblje u njezinu nastajanju tj. doba kada F. Tahy postaje suvlasnik, neko vrijeme (1566—69) i jedini gospodar, velikoga susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva.

Zbirka se sastoji od dva dijela: regesta i popisa posjeda na tom vlastelinstvu (str. 25—160) te 109 spisa (161—312). Među prvimu jesu najvažniji »Sesionalni regest« i »Regest gornice« sa donjostubičkog posjeda iz g. 1567, s popisom svih podložnika i njihovih podavanja. Tek ovi detaljni popisi (preko 120 str.) omogućavaju da se, zajedno s drugim izvorima, »stvari predodžba o težini i tendencijama razvitka feudalne eksploatacije na tom vlastelinstvu u drugoj pol. XVI st.« — kako opravdano Adamček ističe. Spisi, pak, u mnogo čemu ispravljaju dosadašnje zaključke i obogaćuju uobičajeni prikaz dragocjenim novim podacima.

Adamček se u svom uvodu nije ograničio samo na neke tehničke napomene uz izdanje nego je upozorio i na značenje ove izvorne građe, dopunjujući je korisnim podacima o arhivskoj građi koja se odnosi na spomenuto vlastelinstvo i u XVII stoljeću.

Drugu skupinu dokumenata čini građa iz zbirke Diplomata u Arhivu JAZU, u stvari dijelovi, dosad neobjavljeni, rukopisa o parnici 32 plemića Varaždinske županije i Luke Sekelja protiv Matije Keglevića iz 1579. »Svi se ti dokumenti, osim Tahyjeve tužbe (protiv Stjepka Gregorijanaca od 19. III 1573; J. Š.) odnose na borbu pobunjenih kmetova u varaždinskoj županiji — sjeverno od osnovnog ustaničkog žarišta« (69), tj. oko Zaboka, Gubaševa i Krapine. »Sekelji su pak u mnogim pitanjima bili na strani Hennynghovaca i Gregorijanaca, a pridobili su uz sebe i sitno plemstvo varaždinske županije«. (72)

Od novih podataka Adamček osobito ističe u uvodu (69—76) tri koji se odnose na Gupca. Prema jednom, varaždinski plemići također nazivaju Gupca »Rex Ghwbez« (to je, konstatira Adamček, »peti dokument u kojem se G. naziva kraljem«; 72). Tom podatku pridaje on osobito značenje zbog toga što je, tobože, upotrijebljen »u sredini koja je prema buni imala drugačiji odnos nego velikaši Drašković i Thurn« (73).

Drugi podatak potvrđuje Bromlejevu »pretpostavku da je i u sjevernom smjeru od osnovnog ustaničkog žarišta djelovala posebna seljačka vojska i da je tu vojsku predvodio sam Gubec« (73).

Treći podatak odnosi se na bunu kmetova u Selnici (Konjšćini), koji su — prema njihovu iskazu — »bili namamljeni i nagovoreni na tu bunu protiv svoga gospo-

dina prijetnjama i nagovorima opakog čovjeka Ambroza Gupca i Ivana Pasanca» (74). Iz tog podatka Adamček izvodi i daljnji zaključak »da je inkvilin iz Nižakovca Ambroz Gubec bio istaknuti organizator bune« (75), pa u odužem poglavlju iznosi mišljenje da je Gubec tek s djelom suvremenika N. Istvánffyja (1622) dobio ime Matija (76).

Na temelju ove izvorne građe Adamček je dosada objavio dvije rasprave. Prva od njih, pod naslovom: *Susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo uoči seljačke bune 1573*, HZ XIX—XX, 1966—67, 141—194, treba da izloži »razvitak vlastelinstva i odnose među pojedinim oblicima feudalne rente« (142). Iako je težište svog izlaganja položio na susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo pred bunu, Adamček je njegov razvoj pratio do u XVII st. a rezultate do kojih je došao uspoređivao je s arhivskim podacima o prilikama na drugim vlastelinstvima, poglavito u Hrvatskom Zagorju. Budući da je u obzir uzeo i sve dosada poznate podatke i mišljenja o razvoju agrara u Hrvatskoj sjeverno od Velebita od kraja XV st. do sredine XVII st., njegov prilog ima šire značenje od svog naslova. Taj je razvoj, dosada u bitnim pitanjima sporan i nejasan, dovoljno objašnjen ovim prilogom u svojim osnovnim crtama. Adamček je to postigao zahvaljujući svojoj kritičnosti i opravdanoj nesklonosti da se povodi za bilo kakvom shemom.

Adamček izdvaja na prvom mjestu neke »specifične crte« po kojima se susjedgradsko vlastelinstvo, koje je u XVI st. bilo jedno od najvećih u Hrv. Zagorju i uz to je do podjele 1574. izuzetno sačuvalo svoju cjelovitost, razlikuje od sličnih posjeda u drugim krajevima. To su: puna naseljenost, koja poslije bune nije više nikada postignuta; nerazvijenost vazalnih odnosa, koja se odražavala u neznatnoj površini sitnoga plemićkog posjeda, uključujući u nj i zemljišta pojedinih župnih crkava; pojačana uloga seoskih općina.

Prelazeći na strukturu vlastelinstva Adamček konstatira da je povećavanje aloda bilo, doduše, već u XVI st. »osnova mnogih promjena u strukturi vlastelinstva i u odnosima koji su na njemu vladali«, ali da se ono »ne može izraziti u pouzdanim kvantitativnim veličinama«, a »do punog izražaja« dolazi tek u XVII stoljeću. Alod se poglavito proširivao oduzimanjem zemljišta i napose vinograda od kmetova, o čemu Adamček donosi mnogo značajnih primjera, ali mu je važnom osnovom bilo i »osvajanje novih poljoprivrednih površina krčenjem šuma i zasađivanjem novih vinograda«, pri čemu se ne može utvrditi koliko je to vlastelinstvo postizavalo »u vlastitoj režiji«. Svakako su krčevine »imale istaknuto mjesto i na seljačkim posjedima«, i to u cijeloj Slavoniji, i nisu nastajale zbog doseljavanja novih stanovnika.

Iako je vino bilo glavni proizvod susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva, pa je ono, čini se, imalo od svih u Hrvatskoj najveći prirod vina, »alodijalna proizvodnja nije [...] mogla iznositi više od 5—10% cjelokupne proizvodnje«. Prema tome, protivno dosadašnjem mišljenju, »udio seljaka u proizvodnji vina bio je na mnogim mjestima desetak puta veći od udjela vlastelinstva« uopće. Ova činjenica, koju Adamček potkrepljuje s dovoljno podataka, mnogostruko je utjecala na ekonomski i društveni razvoj na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu. Razvijena zemljoradnja, s težištem na vinogradarstvu, koje se u XVI st. stalno proširuje, tijesno je vlastelinstvo povezivala s tržištem i uz to znatno ubrzavala imovinsku diferencijaciju na selu. Među »bezemljašima« inkvilinima pojavio se dosta imućan sloj vinogradara.

Pošto je u posebnom poglavlju plastično ocrtao pojedine vrste vlastelinskih podložnika (171—179), s vrlo instruktivnim podacima o inkvilinima, Adamček je s uspjehom pokušao da u diskusiju o razvoju feudalne rente unese pouzdanije i novim izvornim podacima potkrijepljene zaključke. On je dokazao da se radna renta (tlaka) javlja kao »dominantna oblik feudalne eksploatacije« na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu tek sredinom XVII st. i da, prema tome, »početni porast aloda [...] u XVI st. nije istodobno doveo do osjetnog porasta tlake«. Prikazao je zatim detaljno četiri vrste novčanih daća i utvrdio da su naturalna podavanja »imala veću vrijednost«,

iako je ponekad konkretna situacija mogla »dati upravo novčanim podavanjima posebno značenje i težinu«. Najvažnija naturalna daća bila je gornica koja se u pravilu davala od površine vinograda, a ne priroda.

Adamček je, najzad, dokazao da se »porast feudalne eksploatacije« — koja je bila nesumnjiva — »vršio u tom periodu najviše na području naturalne i novčane rente«. Pri tom je odlučno značenje pripalo komutaciji crkvene desetine iz novčane u naturalnu rentu i plemićkom monopolu u trgovini poljoprivrednim proizvodima.

Druga rasprava, pod naslovom: *Prilozi povijesti seljačke bune 1573*, Radovi Filozofskog fakulteta, Odsjek za povijest 6, 1968, 51—96, sastoji se, u stvari, od nekoliko samostalnih priloga (6) koje je Adamček svrstao u dva odijeljena poglavlja: I Borbe feudalaca oko susjedgradsko-stubičkih posjeda 1564—1574. i II Klasna borba i pobune seljaka 1564—1573. U II pogl. izdvojeni su tekstovi: 5. O programu seljačke bune 1573 (87—89) i 6. Neki novi podaci o vođama seljačke bune 1573 (89—93).

S obzirom na značenje dugotrajne borbe između Heningovaca i Tahyja za susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo u prethistoriji seljačke bune 1573, nova je izvorna građa omogućila Adamčeku da mnoge dosadašnje tvrdnje ispravi, a ulogu Dvorske komore, kao Tahyjeva suvlasnika od 1566—69. i 1571—72, potpunije prikaže.

Pošto je utvrdio da je u spomenutoj borbi vlastele već u početku bio prisutan »i određeni klasni interes samih seljaka«, Adamček je posebnu pažnju obratio buni koja je na tom vlastelinstvu 1567. izbila zbog promjene crkvene desetine iz novčanog u naturalno podavanje (tzv. rekomutacija). Iako su neke pojedinosti u tom prikazu ostale nedovoljno objašnjene, osnovni zaključak, odlučan za objašnjenje uzroka bune od 1573. u cjelini, dobio je njime daljnju potkrijevu.

Adamček je, nadalje, s pravom izdvojio bunu od 1571/2. iz cjeline razvoja koji postizava vrhunac 1573. Pri tom je unio daljnje važne ispravke u dosadašnji prikaz borbe oko vlastelinstva, utvrdivši da je »interes Hennynghovaca za bunu prestao već potkraj srpnja 1572, čim su se vratili na Susjedgrad«, i to, kako je dokazao, uz sudjelovanje kraljevskih komesara i bez naoružanih seljaka.

Osim u slučaju brdovečkog župnika Ivana Babića, koji je, u neku ruku, vodio kancelariju ustanika, Adamček je pristajanje nižega klera uz bunu uvjerljivo objasnio činjenicom da je »do polovine 1567. Tahy oduzeo posjede i kmetove gotovo svim župnicima«. Adamček je, najzad, nesumnjivo dokazao da su vođe ustanika »po pravilu« bili imućniji seljaci, predijalci i seoski suci. Upravo je borba za vlastelinstvo omogućila seoskim općinama da one postignu »gotovo potpunu samostalnost« i da se vojna organizacija bune izgradi »na strukturi seoskih općina«.

Poglavlje »O programu seljačke bune 1573«, iako tematski neobično važno, nije Adamček dovoljno razradio. Zadovoljio se, kako sam kaže, pokušajem da stavi »samo nekoliko napomena [...] o diskutovanom pitanju seljačke lojalnosti prema vladaru«, pristajući uz mišljenje da se u odlučnoj fazi bune seljaci okreću protiv kraljevske vlasti uopće.

Još prije nego što je pristupio radu na cjelovitom prikazu bune, Adamček je izradio slikovnicu koja je 1967. izašla pod naslovom: *Seljačka buna 1573*. Za tu je »dokumentarnu ediciju«, prvu te vrste u našoj literaturi, odabrao materijal, izradio dvije vrlo instruktivne karte (Susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo uoči bune, s jasnim prikazom posjedovnih odnosa na njemu, i Karta seljačke bune, s njezinim žarištima i tokom) te napisao predgovor, tekstove uz pojedine ilustracije i veći dio legendâ. Među ilustracijama različite provenijencije, od dokumentarnih tekstova do novijih umjetničkih djela, pretežu snimci originalnih dokumenata, od kojih se neki ovdje uopće prvi put objavljuju. Predgovor je, u stvari, mala studija o seljačkoj buni u kojoj je Adamček rezimirao rezultate svojih istraživanja i iznio dosta, dosada nepoznatih, podataka važnih za bolje poznavanje uzroka i toka bune. Prema tome, izdanje, tehnički vrlo dotjerano, nema samo popularizatorsko značenje nego u ponekom pogledu i izrazito znanstveno.

Najzad je Adamček, na temelju svojih rasprava i s dobrim poznavanjem literature, napisao i cjelovit prikaz »*Seljačke bune 1573*« (1968, str. 202). Pri tom se mogao izdašno poslužiti ilustrativnom opremom prethodnog izdanja.

Knjiga nije zasnovana kao neko popularno izdanje nego je prava znanstvena monografija, snabdjevena dosta opsežnim znanstvenim aparatom (sa 446 bilježaka) i mnogim novim podacima iz najnovije neobjavljene arhivske građe. Osim toga, Adamček je u toj knjizi više nego dotada uklopio rezultate svojih istraživanja ekonomskog i društvenog razvoja na susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu u širi okvir toga razvoja u Hrvatskoj i u susjednim slovenskim zemljama. Na taj način postaje ova knjiga vrijedan prilog povijesti hrvatskog agrara uopće.

Unatoč mnogim novim rezultatima u pojedinostima i u osnovnim razvojnim linijama, ova sinteza — kao svaki pokušaj te vrste — otvara različite daljnje probleme i upozorava na nedovoljno uočene praznine i nedostatke u dosadašnjim istraživanjima. Tako ona postaje poticaj za nastavljjanje toga rada, utoliko više što Adamček i sam svoje zaključke ponekad izriče suzdržljivo i sa stanovitim ogradaama. U ponovnom pokušaju sinteze trebalo bi i historiografski uvod učiniti opširnijim i dopuniti ga, pored analize pojedinih radova, njihovim temeljitijim ocjenama.

Josip Adamček je ovim djelom pokazao da osim sklonosti za istraživački rad ima razvijen smisao i za rekonstruiranje historijskog razvoja i uočavanje teoretskih problema u njemu, a i njegov jezični izražaj ima dosta jako individualno obilježje, s razvijenim osjećanjem za jezičnu pravilnost.

Jaroslav Šidak

E. S. MAKOVA, K VOPROSU O SOSTOJANII REMESLOV V ZAGREBE V XVI VEKE, Vestnik moskovskoga universiteta 5, Moskva 1964, 69—81.

Ovaj prilog E. S. Makove nastao je na osnovu istraživanja izloženih u okviru njene disertacije: »Socijalno-privredni odnosi u Zagrebu u XVI stoljeću«. U drugoj glavi disertacije M. raspravlja o zanatstvu u Zagrebu u XVI st., a to mi je poznato iz autoreferata u kojem je ukratko rezimirala rezultate svoga rada.¹ Međutim, o problemima koji se odnose na zanatstvo u Gradecu u XVI st. M. opširnije raspravlja i u prilogu navedenom u naslovu.

S pravom M. smatra da se u Gradecu² prvi pojavio ceh postolara (70), jer su oni bili najstariji i vjerojatno najjači obrtnici u varoši. Već 1453. ustali su na obranu svojih cehovskih sloboda i potužili se na općinu kraljevskom taverniku Ulriku, sinu Ivana iz Kaniže. Iz Ulrikova pisma saznajemo o njihovoj žalbi i o njegovu nedavnom boravku u Gradecu kada su odredbe i ustanove potvrđene nekim zanatima koji rade u varoši. Međutim, općina nije poštivala dobivene povlastice, pa su postolari bili takvim postupkom oštećeni.³ God 1466. kralj Matijaš je potvrdio statut ceha postolara. M. smatra da su se njihovu cehu pridružili sedlari, remenari i krojači.⁴ No iste godine kao i postolarima kralj je potvrdio i statut ceha krznara, uzdara i remenara, a kada je 1480. ponovo potvrdio statut, tom su prilikom među nabrojenim zanatima spomenuti i sedlari.⁵ Statut postolara iz 1466. odgovara po svojim odredbama potpuno

¹ E. S. Makova, Socijalno ekonomičeskie otnošenija v Zagrebe v XVI veke. Avtoreferat dissertacii na sviskanje učenoj stepeni kandidata istoričeskikh nauk, Moskva 1966, 1—15. Nije mi poznato da li je ta disertacija štampana.

² Raspravljaajući o zanatima u XVI st. u Zagrebu M. se ograničava samo na zagrebački Gradec.

³ I. K. Tkalčić, Manumenta historica Zagabriae (dalje MHZ) II, 231, 232.

⁴ MHZ II, 307—308.

⁵ MHZ II, 402—404. U jednoj ispravi iz 1591. vidi se da su i štitari pristupili njihovom cehu.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXI—XXII

1968—69

Redakcioni odbor

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB